

Բ Ե Ջ Մ Ե Վ Լ Գ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲՆԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԵԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԵՍԻՐԵԿԱՆ

ԳԻՏԵԼԵՑ

Ա. ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 16.

1845

ՕԳՈՍՏՈՍԻ 15.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ստորագրի :

ՍՈՒԹ գիշեր ատեն մարդ թէ որ աչքը դարձնէ գէպ 'ի պարզ երկինքը, անթիւ անհատնում աստղերը տեսնելով կապշի կըմնայ. իսկ թէ որ յարդգողին լուսաւոր ճամբուն վրայ դիտակը շտկելու ըլլայ, ապշուած ենէն միտքը կըլիմարի, ու լեզուն կապուած լստուծոյ մեծութենէն կըսոսկայ. լսանկ են նաեւ երկրիս երեսի արարածները. անուսումն մարդուն աչքին առջեւ մութ վարագոյր մը կայ, որով կամ չտեսներ զանոնք, և կամ վեր 'ի վերոյ նայուածքով առանց դիտելու կանցնի կերթայ. իսկ ուսումնասէրը ամէն բան քննելով, էն մանր բաներուն վրայ ալ հաւասար կըզարմանայ, հաւասար կըզմայլի, հաւասար հետաքրքրութիւն կըշարժի ու չկտանար : Լս ուսումնականաց հետաքրքրութեամբը նոր աշխարհք մըն ալ գտնուեցաւ, որ ամէնուն աչքին դիմացն ըլլալով ալ դարձեալ աներևոյթ է, և կըսուի լստարհ մանրացուցի. որուն վրայ աս հատուածիս մէջ քիչ մը տեղեկութի տանք :

Լսրենպերկ անունով Պերլինի

անուանի բնաբանը 1836ին Պերլինի ճեմարանին իմացուց թէ ինքը մանրացոյց գործիքով փուսքարեզի, Ռուկենի, Տանիմարբայի, Սէօտոնի ու Ղիրճենթիի կաւիճներուն ու կրային կազմութեանցը մէջ գտեր է մանր անթիւ ջրային կենդանիներ որ քար դարձած են, և առանց մանրացուցի փոշիի պէս բան մը կերեւնան, ու վերանին կենդանական նշան չտեսնուիր, և մէկ բթաչափ կաւիճի մէջ գրեթէ միլիոն մը կենդանի կայ : Լս բանս իմաստնոց հետաքրքրութիւնը շարժեց, և անկէ ետքը շատ մարդիկ մասնաւոր փութով ետեւէ ինկան ամէն տեղի կաւերը, կրային կազմութիւնները և ամէն բան քննելու : Եւ յիշուաւ Սրպինեի անունով համբաւաւոր բնագէտը փարիզի քով Սանթիսլեի ըստուած տեղը գտաւ տեսակ մը կաւ, որուն մէկ բթաչափին մէջ համբեց յիսուն ութը հազար հատ մանր կենդանիներ. ըսել է թէ մէկ խորանարդ մեթրի մէջ պիտի գտնուի իրեք հազար միլիոն կենդանի : Լոնտոնալ երկրորդական կարգի կրային հող մը զննելով տեսաւ որ բոլոր գոյա

ցութիւնը աս կենդանիներէն ձեւացած է, և հետը գրեթէ ուրիշ նիւթ խառնած չկայ: Տարբեր Տերպիշիւրի կրային կազմութեանց մէջ տեսակ տեսակ մանրաճախներ գտաւ: Եւ թիւ լըվորտ գտաւ որ կարմիր ձեան կարմրութիւն տուողը անթիւ անհամար մանրացուցի մանրաճախներ են որ աչքով անկարելի է թէ տեսնուին. բայց թէ ձեան մէջ երբ գոյացած են՝ յայտնի չէ: Աորտման () տեսսայի բնագէտը գտաւ որ շատ ձկներու, թռչուններու, չորքոտանեաց, նաև մարդու աչքին մէջ կը գտնուին զանազան տեսակ մանրաճախներ. և աս բանս փորձելու համար առ ուղած կենդանոյդ աչքը, մէջի սեւ ծակէ, ու ջուրը մաքուր ապակիի վրայ առնելէ՝ ետքը դիր զօրաւ որ մանրացուցի մը տակ ու զննէ: Այսպէս հոգի տեր էր թէ մարդուս բերնին մէջ կը բնակին անթիւ մանրաճախներ. և աս բանս աւելի ստուգեց աս տարի Անտուանուով գաղղիացին, և տեսաւ որ մարդուս թուքին մէջ կան միլիոնաւոր կենդանիներ, որ աղէկ մանրացուցով հազիւ կը տեսնուին, իսկ մարդուս ակուաներուն վրայ կպած ու քարացած աղտը, կըսէ Անտուանոնց մեռած մարմիններն են: Բայց թէ երբ կը գոյանան բերնին մէջ՝ չգիտցուիր:

Ամանրաճախներէն շատը հին առնէն մնացած են ու քարացած, և ինչպէս որ ըսինք՝ շատ տեղ հողի կարգ մը ամբողջ, կամ նիստ մը ամբողջ՝ աս կենդանիներէս ձեւացած են, ուստի կրնաս իմանալ իրենց թիւը. բայց շատն ալ կան որ հիմակուան ծովերու լճերու մէջ և ճախախտուտ տեղուանք կը գտնուին ու կապրին: Այս խօսքիս հաւտալու համար հոտած լճի մը մէջէն առ կաթիլ մը ջուր ու մանրացուցիդ տակը դիր. կը տեսնես մէջը տեսակ տեսակ օձեր կը վրէտան, ոմանք կծիկ եղած վրայէ վրայ կը զեւան, ոմանք թաւալելով կը շարժին, ոմանք սողալով, ոմանք ալ անշարժ իրարու վրայ կպած կը լլան:

Այս երբն հարբուր անգղիացին հիմակուան ապրող մանրաճախներու մէջ գտաւ տեսակ մը, որ օրուան այլևայլ ժամերուն մէջ գոյներնին կը փոփոխեն. զոր օրինակ ինչուան առտուան ժամը վեց գոյներնին կանաչ է, ետքը կամաց կամաց վարդագոյնի կը փոխուի, և ինչուան իրիկուան չորսը սիրուն կարմիր կը դառնայ. ետքը նորէն գոյներնին կըսկսին կանաչի փոխել, որ ինչուան առտուան չորսը բոլորովին կը կանաչան. անկէ ետքը առջի կարգով ամէն օր կը փոփոխին: Այս գտնողը աղէկ մանրացուցով երկար ատեն դիտելէն ետքը, ասանկ կը մեկնէ, թէ կենդանոյն փորուն մէջ կայ ամենամանր կարմիր կէտ մը, որ ժամը վեցէն ետքը կը մեծնայ, ու կարմրութիւնը կը տարածուի բոլոր մարմնոյն մէջ. ետքը ատենը գալուն պէս նոյն նիւթը նորէն կամփոփի ու կէտ մը կը դառնայ: Բայց աս երեւոյթս ինչէն առաջ գալը յայտնի չէ. ոմանք կըսեն թէ օրուան ջերմութենէն ու լոյսէն է. և աւելի հաւանական կերևնայ թէ իրենց կենսական մէկ գործողութենէն ըլլայ:

Ահա հրենպէրկ եօթանասունու մէկ տեսակ կենդանի գտաւ հին կաւիճներու և կրային հողերու մէջ, որոնց էն խոշորին մեծութիւնն է մէկ գրծաչափին քսանը չորսին մէկը. այսինքն անոնցմէ քսանը չորս հատը մէկ գծաչափ կընէ: Ատաւ նաև քսանուերկու տեսակ նաւթիլ ու զանազան դրամաքարեր, քառասուն տեսակ ալ գայլախաղ դարձած մանրաճախներ. ինչպէս են Անտրայի մօտ Արավզանտի կաւիճին մէջի կենդանիները, և այլն. հինգ տեսակ բոյս, որ մանրացուցով հազիւ կը բնանան, սպունգներ և սունկի տեսակ բոյսեր: Իսկ Արալի նեի բնագէտին խօսքին նայելով, միայն Անգղիայի ու Պելճիայի մէջ գտնուած կաւիճն ու կրային կազմութիւնները յիսուն տեսակ մանրաճախներէն աւելի ունին. քսան-

ուերկու տեսակ միայն Նիգղայի մէջ կրգտնուին իրենց մասնաւոր յատկութիւններովը : Իսկ գայլախաղ դարձածներուն մէջ քառասուն ութ տեսակը, կրսէ, հիմակուան ապրող մանրաճիւղներուն նման են, որ ծովերու կամ անոյշ ջրերու մէջ կրգտնուին :

Ուստի հին ու նոր մանրաճիւղներուն տեսակը ինչուան հիմա հազար հինգ հարիւրէն աւելի է . և շատ քննութիւններէն ետքը հաստատուեցաւ թէ ամէն կլիմայ իրեն յատուկ մանրաճիւղներ ունի՝ հասարակ կենդանեաց պէս . քիչ անոնք որ ցրտային գօտիներու մէջ կրքնակին՝ չեն կրնար դիմանալ տաք երկիրներու մէջ . նմանապէս տաք երկրի մանրաճիւղները չեն կրնար ապրիլ պաղ կողմերը :

Եւ հրենապերկ շատ զննութիւններէն ետքը աս հետեւանքներն հանեց .

Ա . Թիւ մանրաճիւղներուն գործարանքները պարզ չեն :

Բ . Մանրաճիւղները իրենց գործարանացնայելով՝ գլխաւոր երկու կարգ կրբաժնուին :

Գ . Բնակութիւնին հասարակ կենդանեաց պէս զանազան կլիմաներու համեմատ է :

Դ . Իրենց բազմութենէն շատ անգամ բնակած ջրին գոյնը կրփոխեն, ու ջրին փոսփորականութի կուտան :

Ե . Թիւերն խիստ շատ է, այնչափ որ անհատնում միլիոնաւորներ մէկտեղ գալով՝ երկրիս վրայ հողի կարգ մը ձևացուցած են :

Զ . Խիստ բազմածին են, անանկ որ անոնցմէ միայն մէկ հատը երկու ժամու մէջ ուրիշ միլիոնաւոր կենդանիներ կրծնանի իրեն նման :

Է . Կերևնայ թէ աս կենդանիները ամենեւին չեն քնանար :

Ը . Կրգտնուիննաւ հասարակ կենդանեաց մարմնոյն մէջ (ինչպէս որ վերը ըսինք) :

Թ . Ըսոնցմէ շատը այնչափ թեթեւ են, որ շատ անգամ հովի զարնուած քէն օդը կելեն :

Ժ . Կերևնայ թէ աս կենդանիներ

րէն շատը իրենց ձևը կրփոխուեն :

ԺԱ . Իրենց պզտիկութեւնը նայելով՝ ութերնին շատ է :

ԺԲ . Ըողական գործարանք ունին :

ԺԳ . Ըրտաքին ձևերնին իրարմէ տարբեր է . բայց անկէ՝ ոմանք պատենաւոր են, ոմանք ոստրէի ձևով, ոմանք խղունջի ձևով, ոմանք եղջիւրաձև ոլորած, ոմանք ոսպնաձև՝ որ դրամաձև կամ դրամաքար ալ կրսուին, ոմանք կլորակ, գլանաձև, օձակերպ, գլխաւոր, անգլուխ, շարժուն, անշարժ, և այլն :

ՂՎԻՆ :

Վէտ վէտ խաղան կոհակք յուզեալ ցօղաբար .
Նոքա գարձեալ սուղին գարձեալ գան ի վեր .
Իբր ի խնջոյս կայթս հարկանեն գեղապար ,
Զկրբեալն ջուր պոլեն ունգամբք ընդ այեր :

ՈՎԻԴԻՍ

ՆՈՎԱՅԻՆ խոշոր կենդանեաց մէջ մարդուս ամէնէն առաջ ճանչցուածը դլփինը՝ կերևնայ, որովհետեւ ամէն ծովերու մէջ ու ամէն ծովեզերք կրգտնուի : Բնապատումները աս ձուկը կենդանածիններուն կարգը սեպեր են, ու կէտի տեսակ է կրսեն . վասն զի անոր պէս ալ գլխուն վրայ ծակ մը ունի որ կերակրին հետ կըլլած ջուրը կերթայ քթին ներսի կողմը պարկի մը մէջ կրթողվի, և ուղած առենը ան ծակէն դուրս կըցատքեցնէ : ՂՎԻՆը խիստ շուտ ու խիստ աղէկ կըլողայ, և շատ անգամ ջրին երեսէն ինչուան հեռու տեղ կըցատքէ : Սովորաբար ծովեզերքէն հեռու կըպտըտի, բայց սաստիկ մրրիկ ու ալէկոծութիւն եղած ատեն

Ինչպէս մենք նմանապէս եւրոպացիք աս ձկան անունը յունական բառով Delphinus, Delfino, Dauphin կըսեն . իսկ տաճկերէն Եփուս գուշուկ կըսուի՝ որ Յովնանու ձուկ կընշանակէ, որովհետեւ դլփինն ալ կէտի տեսակ մըն է . բայց ոմանք ԳՕ. ԴՂ. գուշուկ ալ կըսեն :